

AS PEQUENAS COUSAS

De como os obxectos gardaron
unha memoria perseguida

Tamén nos han quitar o nome: de querermos conservalo, temos que encontrar no noso interior a forza para facelo, facer por algún medio que detrás do nome, quede algo de nosoutros, de nosoutros tal como eramos. Sabemos que nisto dificilmente seríamos comprendidos, e está ben que así sexa. Pero que cada un considere, canto valor, canto significado está contido até nos nosos máis pequenos hábitos cotiáns, os nosos mil obxectos que até o mendigo máis humilde posúe: un pano, unha vella carta, a fotografía dunha persoa amada. Estas cousas forman parte nosa, case coma se fosen membros do noso corpo; non podemos pensar sequer en sermos privados delas no noso mundo, pois habíamos de encontrar outras para substituír as vellas, outros obxectos que son nosos porque custodian e suscitan as nosas lembranzas.

Primo Levi

Se isto é un home

PEQUENAS COUSAS ESCONDIDAS NUN RECUNCHO DUN PETO

Jesús Javier Celemín Santos

Concelleiro de Educación e Memoria Histórica

Pequenas cousas... para seren escondidas nun recuncho dun peto, na dobra dun mandilón, nunha caixa de zapatos. Pequenas cousas que pasan desapercibidas aos ollos daquelas persoas que ignoraron eses tempos da guerra de 1936 e non se preocuparon por indagar nos libros de historia ou simplemente ven neles obxectos vetustos sen ningún valor para expoñer. Pequenas cousas... que sen seren relevantes, na súa aparencia insignificantes, son obxectos que, se nos detemos durante un minuto diante deles, son capaces de romper o seu silencio e berrarnos de súpeto o triste final dos seus donos, de contarnos a verdade amarga dun destino, de describir as pinceladas dunha España gris, sen música, sen liberdade de ideas. Unha España engurrada, con cheiro a sangue, a pólvora, a sucidade, a cárcere. Unha España que se sumiu no letargo do inverno eterno da intransixencia, do abuso, da falta de cultura, de hospicios con aceite de rícino, de traballos forzados, de cabezas rapadas e paredóns de madrugada, para agochar a vergoña, o sórdido daqueles atropelos, daqueles asasinatos inxustificados, ruíns e faltos de humanidade.

Obxectos con alma que desprenden amargura, dor, derrota, impotencia e desacougo pero que, con todo, son aínda obxectos con vida propia que reivindicán, a pesar de todo, unha forza inquebrantable e que exhalan con sorpresa un aroma de esperanza, que cantan aos catro ventos que aínda

teñen sentido, que son parte da historia e non se axeonllan ao paso do tempo porque foron gardados, coidados e aloumiñados polos seus seres queridos como un tesouro vital. Porque eses utensilios fan que sigan presentes as persoas que os posuíron, porque esas pequenas cousas fan posible que hoxe estean entre nós e que non nos esquezamos da súa existencia. O esencial é invisible aos ollos e estas pequenas cousas son a esencia de seres humanos que teñen dereito a que conservemos o seu recordo por sempre, para sempre.

A alcaldesa, Inés Rey, en nome do Concello da Coruña, agradécelles a todas as familias das vítimas da represión franquista, partícipes desta exposición, que compartisen connosco esa parte tan íntima da súa dor, das súas pequenas cousas.

CAMIÑANDO COA MEMORIA CARA AO FUTURO

Manuel Vilar Álvarez

Director do Museo do Pobo Galego

Fronte a unha historia escrita, ás veces descarnada e fría por analítica ou por glorificadora, hai unha historia viva e emotiva. A primeira preséntanos un pasado aprendido, a segunda un pasado vivido.

Falamos de memoria. A memoria é un proceso na construción da nosa identidade polo que desbotamos e apropiamos imaxes e recordos, afastamos uns até esquecelos, aproximamos outros para telos presentes. Parafraseando a Stefan Zweig diríamos que non considero a nosa memoria como algo que retén unha cousa por mero azar e perde outra por casualidade, senón como unha forza que ordena a sabendas e exclúe con xuízo. Todo o que esquece o ser humano da súa propia vida, en realidade xa moito antes tiña estado condenado ao esquecemento por un instinto interior.

A memoria non é un relato fiel do pasado, é unha mirada perspectiva realizada desde o presente, porque é no presente onde se activa por necesidade. Pode ser feble e fuxidía, mais deixa pegadas que só sobrevivirán se somos capaces de interpretalas desde a realidade actual. Hai recordo se hai sitio para el no presente.

A idea de memoria está presente seguramente desde que o ser humano anda sobre o planeta terra, mais os conceptos relacionados con procesos sociais, como son os de «memoria

social», «memoria colectiva» ou «memoria histórica», son relativamente modernos, tanto que aínda non concordamos nunha denominación concreta. E podemos seguir ampliando a lista con conceptos que ocultan perigos e desencontros, como «memoria borrada», «memoria manipulada» ou «memoria ferida».

Sería Maurice Halbwachs, o creador do concepto «memoria social», quen afirmou que toda memoria é social, incluída a memoria individual. Quizais non está de máis lembrar que Maurice Halbwachs morreu no campo de concentración nazi de Buchenwald. Os feitos que se recordan están situados nun contexto social, demarcados por uns «marcos sociais» que determinan os recordos e facilitan a interpretación social. As emocións tamén responden a comportamentos culturais pautados, nunca son estritamente individuais. Só aquilo que eu quero conservar ten dereito a ser conservado para os demais, afirmaría Stefan Zweig.

O historiador francés Le Roy Ladurie diría que a memoria se estrutura por parámetros verticais e horizontais, é dicir, a nivel de grupo familiar e do social. Esta premisa faina en referencia á sociedade rural, mais pode valer igualmente para a sociedade posindustrial ou posmoderna, aínda que os marcos sociais sexan agora máis difusos ou líquidos. Hoxe a memoria tamén se constrúe nestas dúas direccións.

Onde si concordan os estudosos é que hai distintas memorias, así como que sen memoria as persoas pérdense, están en branco, non saben quen son e só o recordo virá a sacalas dese impasse anódino, como lle pasou a Marcel Proust cando

espertou no cuarto de Combrey falto de referentes. «Alguém que está perdido no espazo é alguén que está perdido no tempo», di o escritor portugués Gonalo M. Tavares.

Sen memoria non hai vida en sociedade, non nos entendemos e para vivir en sociedade temos que comprender e comunicarnos, queremos que nos comprendan e queremos comprender. Para isto a sociedade ten que dispoñer de institucións que xeren confianza, que fomenten e fortalezan os lazos de solidariedade e o sentido común. Está demostrado que alí onde estes lazos son máis fortes a xente é máis feliz. Todos queremos ser felices e vivir nunha sociedade ditosa. Mais isto non será posible se se oculta unha parte da memoria, se falamos dunha memoria borrada, sabendo que unha parte da sociedade reclama esa memoria. No camiño cara á normalidade social e cara á confianza social está recuperar a memoria por medio de políticas de recordo. Este é un traballo que ten tamén cabida nos museos como institucións culturais, permitindo recordar acontecementos e posibilitando así que a sociedade civil lles outorgue significados concretos.

Un museo, como o Museo do Pobo Galego, con fondos preferentemente dos denominados etnográficos, é un museo de sociedade, un museo que fala da vida das xentes que utilizaron eses obxectos, da memoria a eles vinculada. Os obxectos contan historias porque gardan memorias. Entón, pódese dicir que é un museo da memoria, de memoria social. E a memoria non ten só relación cos útiles de traballo ou cos da vida cotiá, ten tamén que ver con feitos da vida en sociedade. Isto implica ter que mirar á sociedade civil na que estamos inseridos, estar en contacto constante, atender as súas demandas, estar atentos

ao presente, tratar de compartir e sermos útiles: compromiso cívico. E no presente está a demanda de recuperación da memoria dos represaliados, intención de conservala e cultivala. Hai que dicir que a etnografía non é un saber arqueolóxico nin de sociedades distantes, é o estudo do presente, da sociedade na que vivimos. A denominada memoria histórica é unha demanda presente na nosa sociedade, algo que afecta e preocupa a unha parte da cidadanía.

A exposición As pequenas cousas ten unha profunda carga de emotividade, mais tamén unha necesidade de ser compartida, unha necesidade comunicativa, de encontro. As institucións culturais, como pode ser un museo, estamos para achegar esas vías que permitan a comunicación desas emocións que van máis alá do individual, actuando como lugares de interacción, referentes dunha memoria cívica que debe traspasar os límites do local, pois o tema implica ao ser humano, é cívico, traspasa fronteiras, é transnacional.

Repetir os nomes dos mortos é unha obriga dos vivos. O xa citado escritor portugués di que «não se caminha com os pés para o paraíso, caminha-se coa memória». Os museos, como institucións culturais, teñen que camiñar coa memoria. Volvemos a Stefan Zweig: «así que falade recordos, elixide vós no meu lugar e dade cando menos un reflexo da miña vida antes de que se mergulle na escuridade!».

AS PEQUENAS COUSAS DUN TEMPO DE ESPÍÑAS

Jorge Moreno Andrés

Comisario da exposición As pequenas cousas

*Así es mi vida,
piedra, como tú.*

León Felipe

As pequenas cousas é unha exposición itinerante sobre aqueles obxectos que gardaron e ocultaron as familias das vítimas do franquismo durante décadas e que condensan a memoria das persoas ausentes. Un pano, unha fotografía cosida, un anaco de carbón levado ao exilio ou unha carta de despedida escrita antes de que unha persoa sexa asasinada, son algúns dos materiais que conforman esta mostra. Pequenos obxectos que poden parecer insignificantes pero que son as cousas máis importantes que gardou toda unha xeración que tivo que relacionarse coa ausencia a través do pouco que quedou. E o que quedou conserva nas súas engurras, costuras ou suturas a forma precisa dunha memoria que tivo que engurrarse, coserse, esconderse ou murmurarse para poder sobrevivir.

Os espazos habitados polas pequenas cousas non só foron lugares de memoria, tamén foron espazos de resistencia cotiá e de esperanza. En moitos casos foron custodiados por mulleres que ocultaron nos lugares máis profundos dunha casa os recordos máis valiosos. Nese sentido a exposición transita por cuartos, salóns, petos, caixóns ou carteiras, pero tamén por rexistros civís ou arquivos militares que mantiveron ocultas pequenas mensaxes e obxectos que nos permiten dar a versión dos vencidos. Dunha casa pasamos a outra, dun arquivo saltamos a outro para rematar recalando nas exhumacións

contemporáneas, lugares nos que xunto aos restos de persoas tamén aparecen obxectos.

Os materiais que conforman esta exposición teñen iso que os antropólogos do século XIX chamaban «mana», obxectos sinxelos que conteñen unha contundencia significativa, emotiva e simbólica que fan que a súa soa posesión proxecte a forza máis alá. Unha pequena carta, una fotografía rota ou unha pedra con marcas de sangue tiñan unha forza moi grande dentro das casas onde se escondían. Proba diso son os desgastes que conteñen e que supoñen a mostra palpable de como os obxectos cobraron vida e se vincularon emocionalmente a quen os custodiou durante moito tempo. Nese sentido, esta exposición pregúntase de que maneira algo pequeno pode dar lugar a un discurso grande, de que maneira aquela forza das pequenas cousas que primeiro estiveron ocultas nun caixón agora pode impregnar cos seus ecos a unha sociedade enteira.

Esa é a intención dunha exposición itinerante que, nada dunha investigación de longa duración realizada polo grupo Mapas de Memoria en Cidade Real, busca desprazarse a outras cidades para darlles altofalante pero tamén para que outros obxectos saian á luz e se integren na mostra. Unha forma de darlle protagonismo a estes materiais é esta que realiza o Concello da Coruña coa creación dunha carpeta con postais da exposición. Unha maneira de que os obxectos escondidos e empequenecidos se aganden, prolonguen a súa voz e sigan vivindo noutras casas, noutras mans, noutro tempo.

AS PEQUENAS COUSAS

EXPOSICIÓN

Organiza:
Concello da Coruña
Concellería de Educación e Memoria Histórica

Produce:
Mapas da memoria
UNED
Deputación de Cidade Real
Museo do Pobo Galego
Mostra Internacional de Cinema Etnográfico

Comisariado:
Jorge Moreno Andrés
Alfonso Villalta Luna
Gonzalo Ballesteros Martín
Mariano Comino

Coordinación do Museo do Pobo Galego:
Ana Estévez Lavandeira
J. David Conde Lourido

Colaboran:
Asociación para a Recuperación da Memoria
Histórica (ARMH)
O Faiado da Memoria

PUBLICACIÓN

Edita:
Concello da Coruña

Deseño:
Urdime

Impresión:
AG Agencia Gráfica

Depósito Legal:
C 1323-2020

A Coruña 2020
30 de outubro a 28 de novembro
Fórum Metropolitano